

PERSONÁLIE

VOJNA A MIER PODĽA NIKOLAJA TEGZU (ŽIVOTNÁ CESTA FRONTOVÉHO VOJAKA)

OLDŘICH VANĚK

VANĚK, O.: War and Peace according to Nikolaj Tegza (Life Story of a Front-line Soldier). Vojenská história, 4, 20, 2016, pp123-136, Bratislava.

In the portrait, the author describes the life and war peripetia of the front-line soldier, Nikolaj Tegza, of Ukrainian nationality, who found it hard to bear the injustice of Hungarian occupation in the territory of former Ruthenia (autonomous part of Czechoslovakia) and during his effort to illegally cross the borders was interned in the Soviet labour camp NKVD in November 1940. N. Tegza was assigned to Vorkutlag – Vorkuta Corrective Labour Camp (ITL). This was one of the largest camps in the whole GULAG system, about 160 km of the North Pole. In the late 1942, the war events enabled him to enter the CS military unit forming in Buzuluk. With the 1st CS Army Corps in the USSR, he took part in the Carpathian-Dukla operation and liberating operations in the territory of Slovakia.

Military History. World War 2. Military Experience of the Front-line Soldier Nikolaj Tegza.

Prežil mimoriadny život plný historických zvrátov, kritických situácií, zásadných rozhodnutí, radostných, ale aj tragických udalostí, život naplnený doslova bojom a prácou. Druhá svetová vojna sformovala jeho osobnosť. Od uspokojovania základných potrieb cez vzťah k ľuďom, pevné frontové priateľstvo až po politickú orientáciu. Nie vždy bol vzorom dokonalosti, ale v mnohom hodný nasledovania. Človek s rovnou chrbticou, vždy otvorený s priamočiarym konaním. Kompromisy preňho neboli riešením. Dôsledne a tvrdo šiel za stanoveným cieľom. Svobodovské „úloha musí byť splnená“ bolo jeho životným krédom. Frontový vojak.

V novembri 2016 uplynulo päť rokov od jeho smrti.

Narodil sa 24. júla 1922 v Berezove (Zakarpatská oblasť Ukrajinskej republiky, vtedajšej Podkarpatskej Rusi ako súčasť Československej republiky) v maloroľníckej rodine. Otec Jurij Tegza bol roľník a matka Mária bola domáca. Obaja boli ukrajinskej národnosti. „*Moji rodičia mali prvú Československú republiku naozaj radi*“, spomínal.

Nikolaj Tegza (prvý sprava v hornom rade)
s rodičmi a súrodencami

Mal troch súrodencov – Vasila, Jelenu a Annu.

Po absolvovaní piatich tried obecnej školy s vyučovacím jazykom ukrajinským pokračoval v rokoch 1934 – 1938 v štúdiu na štátnom reálnom gymnáziu v Chuste, ktoré bolo strediskom československy zmýšľajúcich učiteľov a žiakov, na rozdiel od maďarského gymnázia v mestečku Vyškovo, ležiacom asi dvadsať kilometrov juhovýchodne od Chusta.

V zložitej situácii na jar 1939 (nemecká okupácia Čiech a vyhlásenie nezávislého Slovenského štátu) sa Podkarpatská Rus, ako autonómna súčasť Česko-Slovenska, ocitla v strete mocenských záujmov Poľska, Maďarska, Nemecka a ukrajinských nacionalistov. Dňa 14. marca bola vyhlásená nezávislá Karpatská Ukrajina, ktorá sa okamžite stala obeťou maďarskej okupácie. 50 tisícová armádna skupina Maďarskej kráľovskej armády pod velením gen. Ferenc Szombathelyho v časných ranných hodinách v troch operačných smeroch prekročila demarkačnú líniu stanovenú Viedenskou arbitrážou a začala útok na jednotky čs. armády (12. pešia divízia pod velením brig. gen. Josefa Olega Svátka). Do večera 18. marca maďarské jednotky obsadili územie Podkarpatskej Rusi, na ktorom bola zriadená vojenská administratíva na čele s gen. Bélom Novakovicsom (po okupácii Juhoslávie bol šéfom maďarskej vojenskej správy v Bačke). Gymnázium v Chuste, rovnako ako ostatné stredné školy, okrem maďarských, bolo zatvorené. V neďalekej Krivej bol zriadený koncentračný tábor pre odporcov maďarského režimu. Nastolený teror vyvolal masovú vlnu útekov najmä mládeže za hranice.

Vtedy sa mladý Nikolaj, ktorý po zatvorení gymnázia pracoval až do novembra 1940 ako lesný robotník, spolu s niekoľkými spolužiakmi a učiteľmi protifašistického zmýšľania, rozhodol ilegálne odísť do Sovietskeho zväzu, ktorý sa po nemecko-sovietskom rozdelení Poľska 17. septembra 1939 zrazu stal „susedom“ Kárpátalje (maďarský názov okupovanej Podkarpatskej Rusi).

„Školu zatvorili a pre nás mladých chlapcov už mali pripravené uniformy. Direktor školy Schlesinger mi vtedy povedal, aby som neváhal a ušiel do Poľska. Tak sme sa vybrali smerom na Lvov. Lenže v roku 1941 na poľských územiach platilo štatárium, prísne vojenské predpisy. Hoci sme ilegálne prekročili sovietske hranice s tým, že sa na veľkom území kdesi stratíme, aj tak nás chytili a zavreli do gulagu.“

Podobný osud mal tiež jeho o rok starší spolužiak, neskorší prvý námestník ministra národnej obrany generálporučik Vasil Valo, ktorý do ZSSR ušiel v auguste 1940 a po zadržaní NKVD¹ bol internovaný v tábore v Komskej oblasti. Sám na tie dni spomína: *„Keď v roku 1939 obsadili Nemci Čechy aj Moravu a vznikol Slovenský štát, našu Podkarpatskú Rus obsadili maďarskí fašisti. Bola to pre nás veľké trauma. Väčšina študentov zo stredných škôl narýchlo odchádzala z obsadených území študovať do Poľska. Navyše po príchode maďarských okupačných vojsk zakázali učiť aj v našom reálnom gymnáziu v Chuste, kde som študoval.“*

Rovnaký osud mal aj ďalší z Nikolajových spolužiakov z gymnázia v Chuste, Stepan Vajda, neskorší Hrdina Sovietskeho zväzu in memoriam, ktorý hranicu ilegálne prekročil 15. augusta 1940.

O československom a protifašistickom zmýšľaní veľkej časti z asi 60 000 „Čechoslovákov“, ktorí žili na Podkarpatskej Rusi, svedčí skutočnosť, že po tom, ako *„sme sa s našimi profesormi dopočuli, že v Krakove sa formuje československá dobrovoľnícka vojenská jednotka, rozhodli sme sa zapojiť do odboja. Keď sme zistili, že jej velí podplukovník Ludvík Svoboda, nikto nás už nemusel o ničom presviedčať. Tento dôstojník totiž dlhý čas pôsobil na Podkarpatskej Rusi v Užhorode ako veliteľ divízie². Všetci ho tam poznali. A všetci si ho vážili ako rozvážneho, inteligentného a slušného človeka. Stačilo jeho meno a vedeli sme, kde je naše miesto,“* spomínal po desiatkach rokov v rozhovoroch plukovník Tegza.

¹ NKVD – ľudový komisariát vnútorných vecí. Štátny orgán na úrovni ministerstva zabezpečoval bezpečnosť štátu, poriadok v spoločnosti, ochranu socialistického vlastníctva, evidenciu obyvateľstva, ochranu hraníc, ako aj chod nápravno-pracovných táborov.

² Štátny kapitán Ludvík Svoboda v Užhorode pôsobil od 1. 5. 1923 do 14. 9. 1931 ako veliteľ guľometnej rotý a neskôr vo funkcii zástupcu veliteľa práporu v 36. pešom pluku.

Ako gymnazista pred odchodom za hranice

Odhaduje sa, že až 10 000 Rusínov³ pred maďarskou okupáciou hľadalo záchranu v Sovietskom zväze. Stalinistický režim ich však obvinil zo špionáže a v tom lepšom prípade z nelegálneho prekročenia hraníc. Automaticky ich potom posielal na tri až päť rokov do „nápravnopracovných táborov“ Hlavnej správy táborov NKVD (Glavnoje upravlenie lagerej – GULAG), dislokovaných v najodľahlejších a klimaticky najdrsnejších oblastiach Sovietskeho zväzu.

Túto prax potvrdil ďalší z jeho spolužiakov a neskorších spolubojovníkov – Ivan Mohorita, ktorý spolu s desiatimi spolužiakmi hranicu prekročil 17. októbra 1939: *„Na štátní hranici jsme byli chyceni. Sovětům jsme vysvětlovali, že chceme pracovat a bojovat, a oni se jen smáli a říkali: ‚Živý budeš, pracovat budeš, ale nic víc.‘ Všichni jsme pro ně byli špióni. Navíc jsme byli občané Maďarska. Bylo jasné, že nás chtějí odeslat do gulagu, ale potřebovali k tomu rozsudek, který byl vykonán bez soudu.“*

Pri pokuse prekročiť hranicu do Sovietsmi obsadenej časti Poľska⁴ bola 20. novembra 1940 skupina, v ktorej bol aj Nikolaj Tegza, zadržaná sovietskou pohraničnou strážou. Následne boli internovaní v zbernom tábore a o štyri dni odsúdení za ilegálny prechod hraníc do pracovného tábora NKVD. *„Za noc ma aj niekoľkokrát volali na výsluch, a keď som s nimi hovoril plynulo po rusky, fackali ma, vraj špión, kde si sa naučil tak dobre našu reč?“* Na rýchly sled udalostí ďalej spomínal: *„Boli sme deportovaní do pracovných zajateckých táborov. Ja som sa dostal až za polárny kruh.“*

Nikolaja Tegzu zaradili do Vorkutlugu – plným názvom Vorkutinský nápravnovýchovný pracovný tábor (ITL). Bol to jeden z najväčších táborov v celom systéme GULAG. Ležal 1 900 km severovýchodne od Moskvy v povodí rieky Pečora v autonómnej republike Komi, asi 160 km od severného pólu. Založený bol v roku 1932 a mal až 130 pobočiek, resp. odlúčených pracovísk.

V rozhovoroch spomínal na 200- či 150-gramové prídely chleba na deň. Od splnenia noriem záležal denný prídela jedla. Kto na šachte alebo na letisku nesplnil normu, tomu prídela zmenšili. To bol často aj začiatok jeho konca. Hovoril o tom, ako zažil 47-stupňový mráz, ako pomaly prestával veriť, že by mohol prežiť.

„Hrozná doba. My sme chodili stavať letisko, kde bola asi päť kilometrov dlhá pristávacia dráha. Alebo sme opravovali železničnú trať. Mali sme dennú dávku jedla 110 gramov chleba. Naše pracovné nástroje boli krompáč, lopata, drevený fúrik. A keď už sa mi zdalo, že od hladu a útrap strácam posledné sily, odrazu sa objavili naši. Kto chcel, mohol hneď vstúpiť do jednotky, ktorá bola súčasťou 1. československého armádneho zboru.“

³ Iný prameň uvádza, že v gulagoch skončilo až 25 000 utečencov. POP, I. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha : Libri 2005, s. 394.

⁴ Dňa 23. augusta 1939 bola v Moskve podpísaná Zmluva o vzájomnom neútočení medzi Nemeckom a ZSSR, tzv. pakt Ribbentrop – Molotov. Súčasťou paktu okrem iného bolo rozdelenie Poľska medzi Nemecko a ZSSR, pričom hranicu mali tvoriť rieky Nisa, Visla a San. Potom, čo nemecká armáda 1. septembra prekročila hranice Poľska a rýchlo postupovala dopredu, von Ribbentrop 8. septembra vyzval sovietsku stranu na obsadenie dohodnutých častí Poľska. Červená armáda prekročila pôvodnú hranicu ráno 17. septembra 1939.

Mesto Vorkuta a hlavný tábor Vorkutlagu

Vďaka mladosti, dobrej fyzickej kondícii a pevnej vôli prežil. Po uzatvorení čs.-sovietskej vojenskej dohody o výstavbe čs. vojska v ZSSR (27. 9. 1941) Štátny výbor obrany ZSSR schválil amnestiu internovaných a väznených občanov. To im umožnilo vstup do formujúcej sa československej vojenskej jednotky.

Prišiel rok 1942 a dohoda československej exilovej vlády v Londýne so sovietskym vedením⁵. Štátny výbor obrany ZSSR amnestoval v januári 1942 väznených Čechoslovákov, aby im umožnil vstup do formujúcej sa československej vojenskej jednotky. Tá sa formálne začala organizovať v januári 1942 v uralskom Buzuluku. Na uverejnenú výzvu v rozhlase a v novinách sa začali schádzať všetci, ktorí sa hlásili k českej a slovenskej národnosti, resp. mali československé štátne občianstvo, ako tí z Podkarpatskej Rusi. Prijímacia a odvodová komisia začala pracovať 7. februára 1942, výcvik sa začal o mesiac neskôr.

Jednotlivé táborové veliteľstvá dostali inštrukcie, aby všetkých uväznených Čechoslovákov odoslali do Buzuluku. Spolu s ďalšími internovanými občanmi Československa bol z Vorkutlagu prepustený 17. decembra 1942 tiež Nikolaj Tegza. Ako ostatní prepustení aj on musel podpísať vyhlásenie, že nebude hovoriť o tom, čo v tábore zažil.

Do čs. vojenskej jednotky v Sovietskom zväze v Buzuluku sa dobrovoľne prihlásil tiež N. Tegza. „Keď nás zhromaždila sovietska tajná služba NKVD a jej dôstojník nám povedal, že bývalí občania Československa sa môžu prihlásiť do jednotky nášho štátu, ktorá sa formuje v Buzuluku, neviem o nikom, kto by nezdvihol ruku. Či už bol ako-tak zdravý, alebo na smrť zmorený. A to nielen preto, že už nič horšie na svete ako lágér nás nemohlo čakať...“

Prví dobrovoľníci v Buzuluku

⁵ Schváleniu amnestie internovaných a väznených čs. občanov Štátnym výborom obrany ZSSR (3.1.1942) predchádzala Čs. sovietska vojenská dohoda o výstavbe čs. vojska v ZSSR (27.9.1941).

N. Tegza po prezentovaní v Buzuluku

V spomienkach uviedol, že z pracovného tábora NKVD bol prepustený 17. decembra 1942 a už nasledujúci deň bol zaradený do výcvikového strediska v Gorkom – Bazani, kde zotrval do 17. februára 1943. V inej spomienke hovoril o tom, že z Vorkutinského ITL do Buzuluku im cesta v železničných vagónoch trvala celý mesiac. Po ceste priberali z ďalších gulagov ostatných budúcich bojovníkov. Niektorí vážili len 40 kg. *„V meste Kotlas⁶ nás prezliekli z lágrových handier do zimných vojenských uniforiem a začali nám dávať konečne poriadne najesť. Do Buzuluku sme prišli v novembri⁷ 1942. Po lekárskej prehliadke všetkých čakala karanténa.“*

V kmeňovom liste má uvedené, že 17. februára 1943 bol zaradený do čs. brannej moci, a to do 4. výcvikovej roty náhradného telesa (od júna 1943 náhradného práporu) v hodnosti vojak, kmeňové číslo 2346. Na identifikačnej fotografii má uvedené číslo 49766. Vojenská legitimácia má číslo 10636.

„V januári a februári 1943 nás riadne odvieďli do armády. Obliekli do anglických uniforiem s ruskými zimnými doplnkami a začal sa výcvik. Viedli ho bojovníci z 1. svetovej vojny, ale aj sovietski inštruktori. Trval niekedy viac ako 12 hodín denne. Voľno bolo akurát v sobotu popoludní a v nedeľu. No aj vtedy sme chodili dobrovoľne pomáhať do tamojšej zbrojovky...“

Bol zaradený do poddôstojníckej školy, ktorá pre čs. poľný prápor pripravovala veliteľov družstiev a čiat. Absolvoval ju s prospechom „dobrý“ 29. mája 1943 a o mesiac bol povýšený na slobodníka.

Čs. poľný prápor opustil Buzuluk 3. januára 1943, presunoval sa bližšie k frontu, a 8. marca 1943 prežil prvý bojový krst. Nikolaj sa boja pri Sokolove nezúčastnil. Až po skončení výcviku bol spolu so zvyškami čs. poľného práporu presunutý do Novochooperska, kde sa po doplnení z počtov náhradného pluku (ten do Novochooperska odišiel 5. mája 1943) formovala 1. čs. samostatná brigáda v ZSSR. V jej organizačnej štruktúre bola aj batéria protiletadlového delostrelectva a rota veľkokalibrových protiletadlových guľometov (VGPL).

Dňa 5. júla 1943 bol Nikolaj Tegza pridelený ako delovod k protiletadlovým jednotkám brigády, konkrétne k batérii protiletadlových diel. Tá bola sformovaná k 15. máju 1943, mala 47 mužov⁸ a štyri PLK 37mm a velil jej npor. Július Kostovič⁹. Rota VGPL pod velením por. Růžičku mala dve čaty, každú s 51 mužmi a 6 VGPL kalibru 12,7 mm. Obe jednotky boli samostatné a podliehali priamo veliteľovi brigády.

⁶ V Kotlase bol ďalší veľký pracovno-nápravný tábor NKVD. Jeho „chovanci“ pracovali na stavbe železnice Kotlas–Vorkuta. Zastávka v Kotlase bola preto logickým krokom.

⁷ Tu sa v spomienke evidentne zmýlil – pozri záznam v kmeňovom liste.

⁸ Podstatnú časť obslúh kanónov tvorili ženy, včítane neskoršej manželky npor. Kostoviča Anny Ljavincovej. To je možný dôvod opakovaných tvrdení N. Tegzu, že bol zástupcom veliteľa batérie. Oficiálny doklad o tom nie je známy.

⁹ Aj on bol odsúdený (7.5.1941) na tri roky do nápravnopracovného tábora vo Vorkute. Mohol sa preto poznať s o desať rokov mladším N. Tegzom. Na začiatku septembra 1943, po príchode čs. dôstojníkov z Veľkej Británie, bol ustanovený za veliteľa batérie delostreleckého protiletadlového oddielu brigády a v januári 1944 sa stal veliteľom tohto oddielu. V apríli 1991 bol vymenovaný do hodnosti generálmajora v. v.

Vojenská knížka Nikolaja Tegzu

„Po prvých bojoch pri Sokolove som videl aj našich prvých padlých. Človek so smrťou podvedome rátať, ale ten pocit, že včera sme spolu sedeli pri stole a rozprávali sa o tom, čo bude až sa raz vrátíme domov a dnes ich už niet, ten pocit bol strašný. Bolela ma tá prázdnota, čo po nich ostávala. S tým sa však bolo treba vyrovnáť. A či som mal strach? Kto by ho nemal? Keď Nemci začali útočiť zo vzdialenosti 600-700 metrov s tankami na náš úsek, bál som sa najviac toho, či sa s nimi vôbec dá našimi 45-milimetrovými kanónikmi bojovať. Či vôbec prebijú ich pancier...¹⁰ Veľmi sme sa báli aj zajatia. Keď nám inštruktori premietali film o tom, čo robili Nemci so zajatcami, vedeli sme, že musíme len zvíťaziť alebo zomrieť. Pritom mne ani taký film nebolo treba. Po zážitkoch z Vorkuty som si vedel život v koncentráku celkom dobre predstaviť...“

Dňa 30. septembra 1943 začal presun brigády na front. Trasa viedla cez Voronež, Kursk a Bachmač. Po skončení presunu sa brigáda sústredila v priestore Petrovka – Nový Bukov – Kazackoje – Ukrajinka. Batéria protiletadlového delostrelectva (PLD) svojimi štyrmi kanónmi 37 mm bránila osady Ukrajinka a Gavrilkovka, kde boli rozmiestnené jednotky a tylo brigády.

Od 20. októbra sa brigáda pripravovala na prekonanie Dnepru. Protiletadlová delostrelecká batéria brigády mala za úlohu z palebného postavenia pri Demidove brániť uzol obrany prepravy vojsk cez rieku. Jednotky sa na Lutežskom predmostí prepravili cez Dneper a 5. novembra 1943 sa zapojili do bojov o Kyjev. Úlohou protiletadlovcov bolo brániť palebné postavenia delostrelectva brigády. Počas týchto bojov protiletadlová batéria zostrelila lietadlo Dornier Do 214, za čo bol slob. N. Tegza vyznamenaný medailou „Za chrabrosť“. Pri Kyjeve bol ranený do nohy. „Pálili sme proti nemeckým lietadlám, keď nás zamerali nemecké mínomety. Bol som zástupca veliteľa batérie¹¹ a práve som riadil boj, keď niekoľko metrov povedľa explodoval mínometný granát. V podstate sme mali šťastie. Okrem ťažkých zranení nikoho nezabilo. Po dvoch mesiacoch liečenia v tyle som sa vrátil na front“, ktorý už prebiehal na druhom brehu Dnepra.

Po oslobodení Kyjeva a po niekoľkotýždňových obranných bojoch pri Vasilkove a Fastove koncom roka 1943 bola 1. československá samostatná brigáda v ZSSR v dňoch 1. až 3. januára 1944 nasadená do bojov pri Rude a Bielej Cerkvi. Potom brigáda zaujala 5. januára 1944 obranu juhozápadne od Žaškova. V dňoch 16. až 28. januára 1944 odrážali československí vojaci nemecké útoky na brehu rieky Horný Tikič v priestore osady Buzovka a následne bránili úsek na čiare Balabanovka – Stupka a na čiare Oratovka –

¹⁰ Boja pri Sokolove sa nezúčastnil, aj keď spomienka tomu nenasvedčuje.

¹¹ Po 60 rokoch v rozhovore s autorom, resp. v článku VITKO, Pavol. *Gulag, Buzuluk, víťazstvo*. In *Obrana*, 13, 2005, č. 5. spomínal, že bol zástupcom veliteľa batérie (ako slobodník delovod, sic!) a riadil boj celej batérie. To isté sa týka tiež hodnosti – na podporučíka bol povýšený až 4. marca 1949.

Juškovcy. Z prvej línie juhozápadne od Žaškova 1. československá samostatná brigáda v ZSSR odišla 7. marca 1944 a postupne sa presunula na oslobodenú Volyň.

Po návrate z nemocnice sa Nikolaj Tegza zúčastnil všetkých bojových akcií až do 11. apríla 1945, keď bol pri Turanoch znova zranený. V radoch protiletadlovej batérie sa do konca roka 1943 zúčastnil bojov v priestore Fastova, Vasilkova, Čerňachova a Rudy. Vojnový denník delostrelectva 1. brigády, ako aj vojnový denník batérie DPL, zaznamenali že „... batérie DPL dne 4. 12. 1943 sestřelila německé letadlo Ju 88. Posádka 5 letců zajata. 6. 12. 1943 pravděpodobně sestřelen Ju 87b.“ Zostrelili ho ženy. Anna Kostovičová na to spomínala: „Brigáda se blížila k Vasilkovu, když jednotky v pochodovém proudu napadla německá letadla. Obsluha seskočila z aut, zaujala místo a začala střílet z děla, které bylo zavěšeno za autem. Eva Markovičová, Soňa Paulišincová, Anna Ščurová a další. Než stačil pozorovatel hlásit dálku, bylo letadlo nad nimi. Děvčata letadlo zamířila a srazila. Zřítílo se na německé straně. Svoboda to pozoroval a sám nám poblahopřál a navrhl všechny holky na vyznamenání.“ V batérii pri kanónoch ich bolo štrnásť. Delovod Tegza bol pri tom.

Počas bojov o Rudu bola batéria pridelená na obranu delostreleckého oddielu brigády. V bojoch na rieke Ross a na prístupoch k Bielej Cerkvi protiletadlovci zostrelili ďalšie tri nemecké lietadlá (jedno FockeWulf FW 189 a dve Messerschmitt Me 110). Nikolaj Tegza sa zúčastnil aj ďalších bojov 1. čs. samostatnej brigády pri Žaškove, Žitomíre a na území západnej Ukrajiny.

Po skončení bojov pri Bielej Cerkvi brigáda prešla do zálohy veliteľa 40. armády. 3. januára 1944 sa protiletadlová batéria a rota VGPL presunuli s celou brigádou do priestoru Nenadycha, asi 60 km od Bielej Cerkvi. Tu došlo na základe rozkazu veliteľa brigády zo dňa 5. januára 1944 k reorganizácii doteraz samostatne pôsobiacich protiletadlových jednotiek. Spojením delostreleckej batérie a rot VGPL bol vytvorený samostatný protiletadlový oddiel, ktorému velil kpt. Július Kostovič. Avšak brigádnym rozkazom zo 4. apríla 1944 bol protiletadlový oddiel zrušený a jeho jednotky sa stali opäť samostatnými. Až po oslobodení Volyne došlo k doplňovaniu z radov volynských Čechov, ktorí sa masovo hlásili do čs. jednotiek.

Dňa 7. marca 1944 bol Nikolaj Tegza povýšený na desiatnika a vyznamenaný čs. vojenskou pamätnou medailou so štítkom SSSR.

V máji 1944 sa začalo formovanie ďalších dvoch brigád schváleného 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Formovala sa aj nová protiletadlová jednotka 3. čs. samostatnej brigády v ZSSR. 3. protiletadlový oddiel (PLO) bol postavený na základe tabuľky 04/346 v sile dvoch batérií protiletadlových kanónov (PLK) kalibru 37 mm a rot veľkokalibrových guľometov proti lietadlám kalibru (VGPL) 12,7 mm. V oddiele malo byť spolu 257 mužov. V batérii boli 3 kanóny. Skutočné počty však nedosahovali ani 40 % tabuľkových počtov. Dňa 5. júla 1944 mal oddiel iba 90 príslušníkov, väčšinou nováčikov. To bol hlavný dôvod, prečo bol des. Nikolaj Tegza 26. júna 1944 prevelený k 3. čs. samostatnej brigáde v ZSSR ako inštruktor v jej protiletadlovom oddiele. Vo vlastnoručne písanom životopise zo 16. mája 1952 opakovane uvádza, že „...zastával funkci vel. čety a vel. batérie“.¹²

V prvej polovici augusta 1944 sa brigáda presunula zo Sadagury¹³ do priestoru Krosna, kde dozvedeli o vypuknutí povstania na Slovensku.

¹² Kpt. J. Kostovič bol v lete 1944 ustanovený za veliteľa 4. čs. delostreleckého protitankového pluku (IPTAP) 3. čs. brigády.

¹³ Dnes súčasť mesta Černovce (rusky Černivcy, ukr. Černivci), kultúrne a hospodárske centrum Bukoviny. V roku 1918 mesto patrilo Rumunsku, v roku 1940 bolo súčasťou ZSSR. V roku 1941 patrilo opäť Rumunsku a v roku 1944 opäť Sovietskemu zväzu. Od roku 1991 patrí samostatnej Ukrajine.

Karpatsko-duklianskej operácie sa des. Nikolaj Tegza zúčastnil v rámci bojového nasadenia 3. čs. samostatnej brigády v ZSSR od 8. septembra 1944. Na druhý deň narazili jej jednotky na nemecké obranné postavenie pri Wrocanku a Machnówke a po ťažkých stratách pokračovala 3. brigáda v úsilí prebojovať sa k Dukle. To sa podarilo až 20. septembra 1944.

V Karpatsko-duklianskej operácii bola protiletadlová batéria, ktorej príslušníkom bol des. Tegza, nasadená v priestore Wrocanka – Bóbrka – Machnówka. Dňa 9. septembra 1944 sa batéria dostala do „pekla Wrocanky“, keď mimoriadne silná mínometná paľba nepriateľa zasiahla aj jej postavenie.

Večer 1. októbra 1944 sa jednotky 1. čs. armádneho zboru začali presunovať do nového priestoru, odkiaľ mali útočiť cez Duklianský priesmyk v smere Tylawa – Svidnícke sedlo – Vyšný Komárnik. Dňa 6. októbra 1944 jednotky prekonal nemecký odpor pred Duklianskym priesmykom a definitívne vstúpili na Slovensko.

Nasledovali vleklé boje pri kótach Javira, Hrabov a Obšár a do konca Karpatsko-duklianskej operácie 28. októbra 1944 jednotky zboru dosiahli čiaru Korejovce – Vyšný Komárnik. Podľa spomienky „...*Tri dni po prechode Duklou mladý podporučík Nikolaj Tegza rozostavil svoje protiletadlové kanóny vo Vyšnom Komárniku.*“¹⁴

V prvej polovici novembra 1944 prebiehali ťažké boje v priestore Hunkoviec a do 27. novembra o kótu 532 Obšár. V ďalších dvoch dňoch zborové jednotky prenasledovali ustupujúceho nepriateľa a 28. novembra dosiahla 3. brigáda Stropkov. Na začiatku decembra 1944 1. čs. armádny zbor dostal rozkaz prejsť do obrany na rieke Ondava. Počas obrany na Ondave batéria zabezpečovala protiletectkú obranu postavení jednotiek brigády.

Po bojoch v Karpatoch na základe skúseností boli roty VGPL vyčlenené z protiletadlových oddielov a pridelené k peším práporom. V dôsledku veľkých strát počty protiletadlového oddielu znova klesli, avšak jeho organizácia zostala zachovaná. Oddielu velil počas bojov v Karpatoch por. František Janda, člen neuskutočneného výsadku S-2. 1. batérii velil od 20. októbra 1944 rtm. Dubecký Jozef, 2. batérii ppor. Evžen Fleischmann-Foltýn. Veliteľom roty VGPL bol ppor. Karel Mucha, všetci bojovníci od Sokolova.

Na svitaní 18. januára 1945 pešie prápory a prápor samopalníkov 3. brigády prekročili rieku a začali prenasledovať nepriateľa. Pri ďalšom postupe čs. a sovietskych jednotiek v smere Bardejov – Prešov batéria zabezpečovala protiletectkú obranu postavení jednotiek brigády a zostrelila ďalšie nemecké lietadlo. Po oslobodení Bardejova a trojdňových bojoch na Branisku 25. januára zbor opäť začal prenasledovať ustupujúceho nepriateľa. 3. brigáda postupovala v smere Široké – Spišské Podhradie – Levoča. V priebehu 27. januára 3. brigáda oslobodila Levoču a 1. brigáda Kežmarok. V nasledujúcich dňoch prešli jednotky zboru po južných svahoch Vysokých Tatier, oslobodili Važec a ďalej prenasledovali nepriateľa v smere Východná – Liptovský Mikuláš, kde narazili na silne vybudovanú nemeckú obranu.

Batéria N. Tegzu podporovala priamou paľbou postup jednotiek 3. čs. samostatnej brigády v ZSSR na Poprad a Važec v mimoriadne ťažkých poveternostných podmienkach. „*Bolo až mínus 29 stupňov a vyše metra snehu.*“ Na konci januára sa jednotky 1. čs. armádneho zboru dostali do priestoru Liptovského Hrádku. „*Keď sme oslobodili Važec, prišiel rozkaz oslobodiť Liptovský Hrádok a Liptovský Mikuláš. Práve táto výšina Háj bola strategickým miestom, ktorú dobýjali raz jedni a potom druhí. Nikto nečakal, že boje o Mikuláš budú až také kruté. Ved' trvali celé dva mesiace...*“

¹⁴ Avšak podľa archívnych dokumentov tu mal postavenie protiletadlový oddiel 1. brigády, kým 3. PLO bol rozvinutý v Zyndranowej. V spomienke opätovne uvádza, že ako podporučík bol zástupcom veliteľa batérie. Pozri pozn. 8 a 11.

Pri Liptovskom Hrádku 3. PLO, ktorému velil už por. Rudolf Kroha, vykonával protivzdušnú obranu štábu a delostrelectva brigády. Batéria v bojoch postupovala cez Podtureň a Uhorskú Ves k Liptovskému Mikulášu. V nasledujúcich dvojmesačných bojoch sa N. Tegza s protiletadlovou batériou podieľal na tvrdých bojoch, ktoré viedli k oslobodeniu Liptovského Mikuláša. Po vojne bol menovaný za čestného občana Podturne.

„Po oslobodení Liptovského Hrádku 31. januára 1945 dostal som vo večerných hodinách bojový rozkaz postupovať so svojou batériou spoločne s pechotou v smere Podtureň, Okoličné a Liptovský Mikuláš. Z Podturne sme Nemcov vytlačili po krátkych a urputných bojoch 1. februára 1945. V obecnom kaštieli sme si trocha odpočinuli a ohriali sa...“

Dňa 3. marca 1945 sa vojakom 24. streleckej divízie Červenej armády podarilo oslobodiť mesto. Československí vojaci boli pravým susedom červenoarmejcov a bojovali na sever od mesta. Sem bola nasadená aj batéria, v ktorej bojoval N. Tegza. *„Zavolali ma na veliteľstvo delostrelectva 3. československej brigády do Jakubovian. Dostal som rozkaz presunúť sa s batériou z Okoličného do Žiaru, zaujať palebné postavenie a podporovať 6. prápor štábného kapitána Moravca. Na presun bolo len niekoľko hodín. V ťažkých zimných podmienkach sme sa pobrali z Okoličného cez Beňadikovic, Liptovský Ondrej a Konskú do Žiaru. Vtedy nám pomohli ľudia z Liptovského Ondreja. Keď videli, že sa s autami nikam nedostaneme, zapriahli svoj dobytok, po dva páry volov na každý kanón a do Žiaru sme sa predsa len dostali. Zakopať kanóny a vybudovať úkryty v zamrznutej zemi nebolo ľahké, ale do 3. marca bol útok pripravený.“*

Časť protiletadlovej batérie, v ktorej bol rotmajster N. Tegza zástupcom veliteľa

V úporných bojoch o mesto, najmä pri jeho opustení v dňoch 10. a 11. marca, bolo riadenie paľby decentralizované až do jednotlivých kanónov – každý mal pridelený úsek, ktorý bránil. V týchto bojoch protiletadlovci odrážali útoky nepriateľa predovšetkým z priestoru kóty 748 Háj, ktorá mala v boji o mesto doslova strategický význam. Rozhodným bojovým nasadením oba protiletadlové oddiely umožnili organizované stiahnutie 1. čs. brigády z mesta. Z rozhodnutia prezídia Najvyššieho sovietskeho ZSSR boli 3. a 1. PLO vyznamenané radom Červenej hviezdy. Nikolaj Tegza bol 7. marca 1945 povýšený do hodnosti rotmajstra a bol ustanovený do funkcie veliteľa 1. batérie 3. PLO¹⁵. Predtým zastával tiež funkciu výzbrojného dôstojníka (zbrojára) 1. batérie.

¹⁵ Predtým batérii velili ppor. Jozef Dubecký (1.1. – 20.1.1945), ktorý potom velil 2. batérii až do konca vojny, resp. por. Karel Mucha (28.1. – 1.3.1945). ÚVA – VHA Praha, fond SSSR VII 3. čs. sam. brigáda – OPL-3.

3. PLO mal pri Liptovskom Mikuláši ďalšie straty¹⁶, ktoré boli doplňované podľa možnosti zmobilizovanými nováčikmi z výcvikového strediska v Liptovskom Hrádku. V nasledujúcich bojoch 9. a 10. apríla 1945 vo Veľkej Fatre oddiel stratil raneného veliteľa batérie a dvoch veliteľov čiat.

Ďalšia bojová cesta ho viedla cez Ružomberok a Žilinu. „Ružomberok sme oslobodili 5. apríla, po ťažkých bojoch sme 30. apríla porazili Nemcov v bojoch o Žilinu a postúpili cez Biele Karpaty na Moravu smer Olomouc, Prostějov, Kroměříž. Naša jednotka skončila bojovú cestu 8. mája v dedine Němčice na Hanej...“

Po oslobodení Ružomberka bol 3. PLO počnúc 12. aprílom 1945 nasadený v bojoch o Malú Fatru a Žilinu. Batérie, niekedy aj jednotlivé kanóny boli zasadené opäť decentralizovane. Pri Strečne 3. PLO zaistoval protivzdušnú obranu prechodov cez Váh. Týchto bojov sa rtm. Tegza nezúčastnil. Dňa 10. apríla 1945 bol pri Turanoch druhýkrát ranený¹⁷. Opäť do nohy, tentoraz však ťažko. Dňa 30. apríla 1945 bol vyznamenaný Čs. vojnovým krížom 1939.

3. PLO po oslobodení Žiliny a splnení úlohy pri Strečne postupoval cez Púchov do Vsetína a ďalej na Holešov. Ešte 7. mája 1945 padol posledný príslušník oddielu počas štvorhodinového boja pri Břeste. Týchto bojov sa rtm. Tegza nezúčastnil. Liečil sa po zranení v 1. čs. odsunovej nemocnici vo Vyšných Hágach, ktoré 29. apríla 1945 navštívil počas svojej cesty z Moskvy do Prahy prezident Eduard Beneš.

V čase od 17. marca do 15. júla 1945 slúžilo Sanatórium robotníckej sociálnej poisťovne vo Vyšných Hágach ako 1. československá odsunová nemocnica. Hlavných chirurgom a krátky čas aj veliteľom nemocnice bol MUDr. Karol Šiška, ktorý vysvetľuje E. Benešovi zranenie N. Tegzu.

Koniec druhej svetovej vojny zastihol Nikolaja Tegzu v hodnosti rotmajstra, veliaceho protiletadlovej batérie. Ako väčšina frontových bojovníkov musel riešiť svoj ďalší život. Už pri rokovaní so Stalinom v decembri 1943, ktoré vyvrcholili podpisom československo-sovietskej zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci, Dr. Edvard Beneš Stalinovi „ponúkol“ Podkarpatskú Rus. 29. júna 1945 bola podpísaná zmluva medzi ČSR a ZSSR o odstúpení Podkarpatskej Rusi – Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu zväzu. V auguste 1945 prezident podpísal ústavný dekrét č. 60/1945, ktorým zbavil obyvateľov Podkarpatskej Rusi československého štátneho občianstva. To vyvolalo pobúrenie najmä u Rusínov – príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Neskorší dodatok k dekrétu ustanovenie zmiernil v tom zmysle, že vojaci a ich rodinní príslušníci si mohli zvoliť čs. štátne občianstvo. Dočasné národné zhromaždenie Československa 22. novembra 1945 schválilo zmluvu o odstúpení Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu zväzu a 27. novembra 1945 ju ratifikovalo Prezídium Najvyššieho soviету ZSSR. Odstúpenie tejto časti predvojnového Československa Sovietskemu zväzu vyvolalo migráciu 120 000 ľudí – medzi nimi mnoho bývalých príslušníkov čs. vojska v ZSSR.

To zásadným spôsobom ovplyvnilo ďalší život rotmajstra Tegzu. Kým celá rodina zostala v Berezove, Nikolaj sa rozhodol optovať pre Československo, zostať v Čs.

¹⁶ 3. PLO stratil dvoch veliteľov čiat od rotý VGPL. 1. PLO mal 19. marca 1944 už len 114 mužov, čo bola necelá polovica tabuľkového stavu.

¹⁷ Uvedené v oddielovom rozkaze 3. PLO č. 12 zo dňa 15.4.1945. Jeho funkciu dočasne prevzal rtm. Juraj Merica.

V oslobodenej Prahe (prvý zľava, ešte v battledresse)

Rotmajster Tegza po prijatí do Čs. armády

armáde a stať sa dôstojníkom. Keďže o ďalšom osude Podkarpatskej Rusi bolo de facto rozhodnuté, bol daný k 31. októbru 1945 do evidencie Spisového úradu Ministerstva národnej obrany. Mladého rotmajstra premiestnili k pešiemu pluku 3 v Kroměříži ako veliteľa čaty poddôstojníckej školy.

V decembri 1945 bol preložený k pešiemu pluku 6 v Brne k batérii kanónov 76 mm a po jeho reorganizácii na peší pluk 10¹⁸ bol zaradený ako pomocný zdravotník. V tejto funkcii pôsobil až do februára 1948. Po vykonaní skúšobnej praxe v pešom pluku 6 a vo vojenskej nemocnici v Brne v priebehu roku 1947 bol preložený do skupiny rotmajstrov pomocného zdravotníctva z povolania. V marci 1948 bol premiestnený do Bíliny k 182.

Svadobná fotografia podpor. N. Tegzu s Ninou Žižlavskou

delostreleckému oddielu a bola mu priznaná hodnosť rotmajstra v zálohe.

K 1. januáru 1949 bol preložený k 304. delostreleckému oddielu v Týne nad Vltavou do kategórie dôstojníkov pomocnej zdravotnej služby. Tu ho konečne povýšili do prvej dôstojníckej hodnosti – podporučíkom sa stal 4. marca 1949 – a stal sa vojakom z povolania. Nové existenčné možnosti a vyhliadky mu umožnili založiť si rodinu. Dňa 27. augusta 1949 sa v Brne oženil s Ninou Žižlavskou.¹⁹

So zmenou stavu sa zásadne zmenila i jeho profesijná kariéra – vrátil sa k zbrani, s ktorou prežil celú vojnu a pri ktorej chcel vykonávať ďalšiu službu v armáde. Dňa 29. júla 1950 bol ako podporučík preradený do zboru dôstojníkov zbrani k protiletadlovému vojsku.

Po desaťmesačnom pôsobení v Tábore vo funkcii dôstojníka pomocného zdravotníctva delostreleckého pluku 501 sa na tri mesiace vrátil do Brna ako veliteľ čaty v protiletadlovom delostreleckom oddiele 187. Na začiatku októbra 1950 nastúpil do kurzu nižších dôstojníkov v Protiletadlovom učilišti v Olomouci, ktorý sa skončil vo februári 1951.

¹⁸ Peší pluk 6 bol 1. októbra 1947 premenovaný na Peší pluk 10.

¹⁹ Mali dve deti – dcéra Tamara (1951) pôsobila ako učiteľka, syn Nikolaj (1954 – 1977) tragicky zahynul.

V nasledujúcich rokoch rýchlo postúpil z funkcie veliteľa čaty 154. protiletectkej batérie v Stichoviciach (1951) až na pomocníka náčelníka operačného oddelenia pre bojovú prípravu Veliteľstva 2. obvodu protivzdušnej obrany štátu v Olomouci (1955). Dňa 28. januára 1952 bol povýšený do hodnosti nadporučík. Ešte v priebehu roka 1955 nastúpil do kurzu veliteľov pluku Vyššej školy dôstojníkov pri Učilišti protivzdušnej obrany v Olomouci, ktorý absolvoval 26. augusta 1956. To už zastával funkciu zástupcu veliteľa 186. protiletadlového delostreleckého oddielu v Slavičine.

V roku 1956 sa začalo dlhoročné pôsobenie kapitána Nikolaja Tegzu vo vojenskom školstve. Vykonával rad veliteľských a neskôr aj pedagogických funkcií v Protiletadlovom učilišti v Olomouci, v Učilišti protivzdušnej obrany v Košiciach, v Leteckom technickom učilišti a Technickom učilišti, vo Vojenskej strednej škole a nakoniec vo Vyskej vojenskej technickej škole v Liptovskom Mikuláši.

V rokoch 1956 – 1957 bol náčelníkom kurzu veliteľov batérií v Učilišti protivzdušnej obrany (UPVO, predtým Protiletadlové učilište) v Olomouci a po redislokácii jeho časti do Košíc bol najskôr náčelníkom dôstojníckeho kurzu protivzdušnej obrany štátu a od 19. septembra 1957 zástupcom náčelníka školského oddelenia UPVO. Pôsobenie v tejto škole ukončil v roku 1959 vedením kurzu protivzdušnej obrany štátu.

Na čele frekventantov Protiletadlového učilišta

V podobných funkciách pôsobil aj v nasledujúcich rokoch v Leteckom technickom učilišti (1949 – 1959) a jeho nástupcovi Technickom učilišti (1959 – 1973) v Liptovskom Mikuláši, keď v rokoch 1959 – 1973 velil preškoľovacím a zdokonaľovacím kurzom dôstojníkov.

Letecké technické učilište (LTU) v Liptovskom Mikuláši bolo dňom 1. septembra 1959 zreorganizované na Technické učilište (TU) a zároveň doň boli presunutí žiaci zrušeného Učilišta PVO z Košíc, ktorí sa mali pripravovať na obsluhu novo zavádzaných protiletadlových raketových systémov protivzdušnej obrany štátu (PVOŠ). Od sedemdesiatych rokov raketové komplety prichádzali aj do vojsk protivzdušnej obrany pozemných vojsk.

S ohľadom na prezbrojovanie na protiletadlovú raketovú techniku sa v LTU preškoľovali tiež vojaci z povolania a vojaci základnej služby od bojových útvarov v rôznych kurzoch. Náčelníkom týchto kurzov na Mokradi bol od septembra 1959 mjr. Nikolaj Tegza. Na tie časy spomína: „*Keď sa v roku 1959 armáda začala prezbrojovať na raketovú techniku, vybrali ma do Vojenského učilišta v Liptovskom Mikuláši. Viedol som*

preškoloľovacie centrum. Potom som mal ďalšie funkcie aj na tunajšej bývalej Vojenskej strednej škole.“

V roku 1960 sám zasadol do školských lavíc, aby svoje stredoškolské vzdelanie, násilne prerušené maďarskou okupáciou Podkarparskej Rusi, oficiálne potvrdil v maturitnom kurze dôstojníkov na Gymnáziu Milana Miloslava Hodžu v Liptovskom Mikuláši v ročníku 1960 – 1961.

V roku 1964 bol povýšený do hodnosti podplukovník.

Na začiatku školského roka 1973/4 bol veliteľom 4. školského oddielu, v ktorom boli zaradení žiaci Vojenskej strednej odbornej školy (VSOŠ), Dvojiročnej dôstojníckej školy (DDŠ) a Ročnej dôstojníckej školy (RDŠ), ktoré fungovali v rámci vtedy vytvorenej Vysokej vojenskej technickej školy československo-sovietskeho priateľstva v Liptovskom Mikuláši (1973 – 1993).

O rok neskôr bol zástupcom veliteľa výcvikového a zabezpečovacieho pluku Vysokej vojenskej technickej školy. Dňa 29. septembra 1975 bol ustanovený za náčelníka skupiny stredoškolskej výučby katedry jazykov a napokon od 24. septembra 1976 zastával funkciu náčelníka skupiny výučby automatizovaných systémov velenia.

Plukovník N. Tegza s vyznamenaniami za bojové zásluhy

V roku 1972 bol povýšený do hodnosti plukovník.

Zo služobného pomeru vojaka z povolania bol prepustený do zálohy 31. októbra 1977.

Počas svojej dlhej a bohatej vojenskej kariéry presadzoval vlastenectvo, vysokú náročnosť, česť a hrdosť na príslušnosť k armáde. Základom mu boli životné skúsenosti frontového vojaka. Za bojové zásluhy bol veľakrát vyznamenaný: Čs. vojnovým krížom 1939 a čs. medailou Za chrabrosť, sovietskym Radom vlasteneckej vojny, medailou Za bojové zásluhy a ďalšími 12 medailami. Ako veterán druhej svetovej vojny bol vyznamenaný štátnym vyznamenaním Ukrajiny, tromi pamätnými medailami Ruskej federácie, tromi pamätnými medailami Českej republiky a štyrmi pamätnými medailami Slovenskej republiky. Ako priamemu účastníkovi oslobodenia obce Pod-

tureň mu bolo udelené čestné občianstvo obce. Stálu pozornosť venoval rozvíjaniu tradícií boja proti fašizmu, a vo Vojenskej akadémii ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši vybudoval Sieň cti a slávy, za čo mu v roku 2006 minister obrany SR udelil titul laureáta Vojenský čin roka v kategórii Priateľ armády.

Plukovník vo výslužbe Nikolaj Tegza navždy odišiel 7. novembra 2011 vo veku 89 rokov. Pravoslávny pohrebný obrad sa konal v Dome smútku na Vrbičskom cintoríne v Liptovskom Mikuláši 11. novembra 2011.

Pramene a literatúra:

- Vojenský archív – centrálna registratúra Trnava,
 Ústřední vojenský archiv – Vojenský historický archiv Praha. Fond SSSR-I: 1. čs. prapor v SSSR; 1. čs. brigáda v SSSR; 3. čs. brigáda v SSSR; fond SSSR-VII: 3. čs. sam. brigáda – OPL-3,
 Písomné spomienky N. Tegzu a rozhovory s autorom (1988 – 2011),
 ADAM, K. Příspěvek k historii protiletadlových jednotek v čs. vojsku v SSSR. In *Historie a vojenství*, 1983, č. 3,
 DVOŘÁK, J. – HRADILEK, A. – VALIŠ, Z. Z táborů Gulagu do Československé vojenské jednotky v SSSR. In *Historie a vojenství*, 2014, č. 1, s. 49-62,
 Pop, I. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Praha : Libris 2005,
 Příležitostné články v tlači, predovšetkým Vitko, P. Gulag, Buzuluk, vítězstvo. In *Obrana*, roč. 13, 2005, č. 5.
 Fotografie z rodinného archívu

Autor ďakuje za pomoc pracovníkom VHÚ Bratislava, pánovi Milanovi Kopeckému za pomoc pri vyhľadávaní archívnych materiálov vo Vojenskom historickom archíve Praha a Mgr. Tamare Tegzovej za poskytnuté fotografie z rodinného archívu.